

ҒТАР 16.41.25

Ғылыми мақала

А.А.Туймебекова*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан*
(E-mail: atuytebekova@mail.ru)**Батырлық концепті: соғыс тактикасы мен стратегиясы
Б.Момышұлы ұстанымында**

Аңдатпа. XX ғ. сұрапыл соғысын басынан өткерген қазақтың қайсар ұлы Б.Момышұлының ерлігі мен батырлығына ұстаным халықтың жауынгерлік танымы болған. Соғыстың алғашқы күндерінен өз Отаны мен халқы алдындағы абырой мен намыс үшін күрескен жалынды ұлдарды көреміз. Батыр туралы А.Бек повесіндегі Б.Момышұлының әлемді тануы мен ойынан туған сөз саптаулары талданады. Батырдың әскери тактикасы да стратегиясы да мәңгілік өмірді насихаттайды. Автор мен кейіпкер арасындағы тілдік қолданыстарға деректер беріледі. Батыр ұстанымындағы әрбір сөз оралымдары ғылыми түрде сараланады.

Түйін сөздер: батырлық, ерлік, қорқыныш, соғыс, жауынгер

DOI:

Түсті: 13.08.2024; Мақұлданды: 19.09.2024; Онлайн қолжетімді: 5.12.2024.

Халқымыздың тарихында ең бір қиянаты көп Ұлы Отан соғысы болды десек қателеспейміз. Себебі жастайынан туған жері мен халқын қорғаудың сонау ерте замандардағы батырлық дәстүрін жалғастырған біздің талай асыл ұлдарымыздың бабалар рухының туын төмен түсірмей абыроймен атқарған еді. Шовинизм мен ұлттарды кемсітушіліктің саяси астарында боздақтарымыз сонау туған жерден алыс жерде қала берді. Тірі қалғандарының Отан қорғаудағы ерлігі бағасын ала алмады. Халқымыздың талай ұсыныстары мен сұранулары жауапсыз қалған болатын. Жылдар бойы әділ бағасын ала алмай келген батыр ұлдарымыздың кеудесіне лайық жұлдыздары өз иесін тек тәуелсіздік жылдары ғана қайта тапты.

Ата-бабаның батырлығы мен ерлігін жалғастырушы – Б.Момышұлы болды десек асық айтқандық болмас еді. Біздің бұлай ой топшылауымызға соғыс кезіндегі Талғарда жасақталған №316-атқыштар дивизиясының Мәскеуді қорғаудағы ерлігі соғыс кезінде аңызға айналды. Батыр туралы жазылған мақалалар, тіпті повестер оның атын әлемдік аренаға паш етті. Б.Момышұлы қатардағы қарапайым «натуралист жазушы» деп бағалаған А.Бек майдан даласына келіп, Б.Момышұлының айтып отыруымен «Арпалыс» повесін жазып шықты. Бұл жөнінде повесті жазуға келісілген шарт, жазушы мен кейіпкердің келісімі, тіпті шындықты жазу талап етілген болатын. Шындықты жазу тек сұрапыл соғысты көзімен көруші кейіпкердің айтылуымен жазылады. Соғыстың өтіп кеткен тұстарын қайталап баяндап айтып беру, кімнен болса да аса есте сақтаушылық немесе осы іс-әрекеттерді жазып жүрген жазушылыққа қабілеті бар, шығармашылық иесінің ғана қолынан келуі қақ. «Батыр Бауыржан байырғы жорық жырауларындай, қолына қаруы мен қаламын қатар алып жүріп соғысты» [4] – деп бағаланған.

Б.Момышұлының соғыстың алғашқы күндері-ақ «психологиялық» деп бағалаған жойқын соғыс адам тағдырымен ұштас болды. Сондықтан да Б.Момышұлы 1944 ж. елге келіп дәріс оқығанда да психологиялық адам бойындағы қорқыныш туралы ой-пікірлері болған. Осы ойының бастауын «Арпалыс» романының 1-кітабын «Қорқыныш» деп

атауынан көреміз. А. Бек соғыстың алғы шебінде атақ-даңқы шыққан 316-дивизияның қолбасшысы генерал Панфилов пен лейтенант Б. Момышұлы туралы материал жинауға келген. Осы тұста ол Б. Момышұлымен кездеседі. Б. Момышұлы бір қарағанда оған бетінде бір артық еті жоқ сынаптың жүзінен өтердей болып көрінеді. Мінезі де күн күркірердей, аты-жөнін айтар кезде өзінің фамилиясы жоқ екендігін, – мен далада қой бағып өскен қазақпын – деп таныстыруынан-ақ өзгеше адам екендігін түсінеді. Менің әкемнің аты – Момыш, мен соның баласымын, Момышұлымын – деп танысады. Егер мен туралы бірдеңе жазсаңыз, тек Момышұлы деп жазыңыз – деген талап қояды. Осылайша, алғашқы таныстық болып, журналистік алғашқы сұрауын А. Бек қояды. Ол сұрауға да жауап орнына оның өзіне махаббат деген не? – деген сұрақ қояды. Махаббат өлердей ғашық болу, жар құшағынан ләззат алу ғана емес, махаббаттың артында ар-намыс жатыр – деп айтады. Соғыста махаббат ар-намыспен өлшенеді. Жай күндегі адам қалай соғыста кісі өлтірушіге айналады немесе қашып-бұғып жан сақтаудан қорқыныш сезімі көріне ме? Әрине, көрінеді. Бой тасалап жүріп тек алға ұмтыласың, егер өлгің келіп өмірден түңілсең, өліп те кетесің, бірақ сен ар-намысыңды жанышқылап, қайрап ілгері ұмтыласың, қайткенде қаңғырған оққа жем болмауға тырысасың. Азаматтық міндетінді Отан қорғау деп түсінуің қажет – дейді.

Бұл повестің неге бірінші тарауы – «Қорқыныш» деп аталды? Осы мәселеге келсек, адам басына қиыншылық түссе, өз-өзін қорғауға ұмтылады. Бұл жөнінде психолог З. Фрейд қорқыныш бала дүниеге келгенде де басталатындығына мысал келтіреді. Анасының құрсағынан шыққан бала бірден қорқынышты сезеді, бір акушерканың айтқанын есіне түсіреді. Оның айтуынша толғақпен бірге кеткен судан нәрестенің үлкен дәреті шығатындығын байқаған. Міне, З. Фрейд қорқыныш бастауы өмірге бала келгенде анасынан айырылады да сыртқа шығарда, қатты қорқынышты сезеді [3] – дейді. Осы қорқыныш адам өсе келе оның жадында жаңғырып, қиындықта, соғыс жағдайында қорқынышты сезгенде осы қорқыныштан басталып, қауіпті көріп, сезген сайын дем алысы жиіліп, ауа жетпей қысыла түседі де, өзін сақтау мақсатында қаша жөнеледі. Қашу да тіке зымырап қашу емес, сүрініп-қабынып қашуға әкеледі екен. Ал жануарлар болса, қауіп сезілсе, алды-артына қарамай қаша жөнеледі. Осы мәселелерді білген, байқаған Б. Момышұлы сарбаздарды даярлауға қажет әскери тәрбиенің кемшін түсіп жатқандығы туралы Қазақстан Орталық комитетінің басшыларына хат жазған. Халықтың әлеуметтік дамуында көшпелі тұрмыс кезінде жас бала ата, аға тәрбиесін көріп аттың жалынан тартып өскен. Жас балаға «Атқа мінер» дүниеге ұл келді деп ырымдап сүйінші сұрауында мән бар. Жастайынан ертеңгі күні елін қорғайтын ұл бала дүниеге келді деген тәрбие жатыр. Қанаты қатайған сәтте «Тоқым қағар» тойын жасап, үлкен аталары бата беріп, балаға ақ жол тілеген. Батаның қазақ өмірінде үлкен рөл атқарғаны, «Батаменен ел көгерер, Жаңбырменен жер көгерер» деп мақалдауынан танылады. Б. Момышұлы дүниеге келгенде атасының бата беріп, немересіне үлкен міндеттерді жүктейді. Осы міндетін батыр еліне, жеріне қызмет етіп, халқының ар-намысын, өсиетін артығымен орындады. Ж. Баласағұн XI ғасырда өзінің атақты «Құтты білік» атты дастанын жазды. Бұл дастанда ел қорғау, тәлім-тәрбие, ел болу үшін басшысы қандай болу керек деген өткені мен болашаққа қажет ілім, білім мол десек болады. Себебі осы ілімді Еуропа елдері де Шығыс та қызыға оқыды. «Құтты білік» дастанынан-ақ халқымыздың жаутершілік заманнан қалай жол тапқанын көреміз. Қолбасшы мен жауынгерге қатысты соғыстың тактикасы мен қорғана білу өнері де сөз болады. Мысалы, 2290-бәйітте «Намысшыл ер жаудың қанын шашады, Намыссыз ер жер бауырлап қашады» [2,273] делінген.

«Құтты білікте» «Әскербасы саясатты меңгерсін, Әскер ісі саясатпен, сезерсің» [2,273] делінеді. Яғни басшы жер жағдайын аңдамаса, жер қайысқан қолыңнан не пайда, жауға жем боларсың дегенді ұқтырады. Алматыда жасақталған 316-дивизия бірден соғысқа кіріп кеткен жоқ, Ленинград түбінде шалшықта даярлықтан өткен болатын. Тек октябрь

айында немістер Вязьма түбінде майданды жарып өтіп, Мәскеуге қарай өршелене түскен шақта үкімет бұл дивизияны Мәскеуден 120 км қашықтыққа шепке тұрғызды. Міне, даярлықты бастап та кетеді. Б. Момышұлының әскери тактикасына тән нәрсе, ең алдымен жер жағдайын шолу, рекогносцировка жасау болатын, яғни жер жағдайын қарау, алдын-ала болжау мақсатында командирлермен бірге ұрыс болатын аймақты шолып қайтуға аттанады. Б. Момышұлының соғыс тактикасы тағы да осы жерде көрінеді. Руза өзенінің таяз екенін көріп, бұл жерден немістер оңай өтеді-ау, не деген оңбаған өзен едің? – деген баға береді. Сара қолбасшы ертеңгі әскерінің әр адамы баға жетпес байлығы деп біледі. Адам соғысқа өлу үшін емес, өмір сүру үшін, қолынан келсе, аялап асырып, жеңіс дәмін татуы керек деп түсінеді. Тоғыз ғасыр бұрын да осы жағдай қайталанған. «Сара сардар, қару қажет жеңіске! – деп түйіпті. Жау күйреткен келісті ер» [2,277] деп бұрынғы жаугершілікте осы тәжірибе қолданылғандығы айтылады. Б. Момышұлы жер жағдайын алдын-ала көріп, төмендегідей шешім қабылдайды. Әрі өзеннің бір мүйісі орманға тиіп тұр, немістер ағашты паналап ашық алаңқайдағыларды көздеп отыра беруіне жағдай жасалып тұр, сондықтан ағаштарды балталау қажет деп табады. Өзеннің екінші жағы тік жар екен, яғни «эскарп» танк өте алмайтын жол деп шешеді. Осылайша даярлыққа қосымша жаудан қашқан жауынгерлердің әңгімесін әлі соғысқа араласпағандардың тыңдауына қарсы болады. Себебі қорқынышты етіп жауды суреттеу, бас көтертпей миналау, оқ зуылдау деген сияқты әңгімелері жауынгердің құтын қашырады деп түсінеді. Енді даяр пулеметті тексермек боп оқты зауылдатқанда әскердің кері бұрылып қашқанына куә болады. Ертең жаумен бетпе-бет кездескенде бұлай қашса, не болатынын ойлап та болмайды. Осы қашудан соң бәрі оралып, тек Боранбаев көзге түспеп еді. Боранбаев шебер пулеметті шашып жинау маманы болатын, одан осындай қимылынан мүлт кетерлік қасиетті байқамаған болатын. Бірақ мына қылығы қатты ойландырған еді, айтқандай Боранбаев өз қолын өзі атыпты деген хабар шықты. Соғыс тактикасында жауынгердің тіпті бөлімше командирінің бұл қылығы жауынгерлер алдында үлкен күнә еді. Б. Момышұлы батальон алдында Боранбаевты ату жазасына кеспек болады. Боранбаев кешірім сұрап қалтырайды. Бірақ Б. Момышұлы бір құмалақ бір қарын майды шірітетінін еске алып, ертеңгі күні өзгелерге өнеге болсын деген мақсатпен атып тастайды. Тағы бірде окоп қазу кезіндегі жауынгерлердің шалағай тірліктерін көріп, қайта окопты ағашпен жабуын талап етеді. Жақсы бекінсең, жауыңа аябай соққы бересің - дегенді алға тартады. Жауынгерге ерінбей қатты бөренелерді төсеуді қажет ететіндігін айтады. Ұрыс алдында әскерді соғысқа даярлауда тәрбиенің рөлі қандай екендігі де айтылады. Жауынгерге ең алдымен азаматтық борышын орындау, екіншіден бас сауғалап ұрысқа даярлану, үшіншісі әскери тәртіп қажет екендігін көрсетеді. Баукең өзін әскерді Боранбаевты атып, бәрібір өлім күтіп тұр ғой деген ойға қалдырдым ба? – деп те ойланады. Бірақ оған ұстазы И.В. Панфиловтың «Жауынгер ұрысқа өлуге емес, өмір сүру үшін аттануы керек» деген сөзін еске түсіреді. Әр батальонда политрук бар. Бір күні Дордияның сөзін естиді. Оның ойынша Отанды қорғау міндетің, өлсең де сол жолда мерт болуың керек дейді. Б. Момышұлы өлімнен гөрі өмірді айту керек. Өмір сүруге ынталануы керек адам. Өмір сенің үйің балаң, шағаң, қайта жалғасар ұрпағың. Отан деген сенің өзің, өзіңді оқтан аман алып қалуың керек. Ол үшін сен оқ атып үйрен, нысананы дәлдеп үйрен, жер бауырлап дұрыстап еңбекте, қорған, окобыңды жақсылап қаз, әйтпесе неміс сені өлтіреді – дегенді айтады. – Өл деген сөзден гөрі, өлтір дегенді айтқым келеді – дейді. Сен Отан қорғауға келдің, ата-анаңның ақ батасымен келдің, сол міндетіңді абыроймен атқар – дейді. Сонда ғана өз азаматтық парызыңды атқарасың - дейді.

Б. Момышұлының әскери тактикасын қалыптастыруда рөл атқарған генерал И. Панфилов болды. Ол кісімен алғашқы танысқан күнінен әскери ұстазы сияқты соғыс өнеріне баулыды. А. Бектің «Арпалыс» романында Б. Момышұлы әскери кітаптарды

көп оқығандығын, тіпті Талғарда әскер жасақтауда артиллерист болмай, батальонға командир болып кетеді. Артиллерияға білімім жетпейді деп, өз-өзіне сенімсіздік білдіреді. Міне, Б. Момышұлының мықтылығы, өз-өзін менсінбей, болашақ әскердің жеңісі мен жеңілісі сынға түсер шақта командирдің қателігі болмау керек деп түсінеді. Дьяконовтың «Артиллерия теориясы» атты кітабын дұрыс меңгермедім деп түсінген. «Жалпы әскери тактикадан, ұрыс жүргізу тәсілінен хабарыңыз бар ма? Бұл жөнінде не нәрсе оқыдыңыз? Мен оқып шыққан кітаптарымды атадым. Ал шегіне ұрыс жүргізу тәсілімен таныспысыз? Бұдан хабарыңыз бар ма? – Жоқ, жолдас генерал. Онда сізге батальонды басқару оңай болмайды. – Мүмкін солай шығар, бірақ абыроймен өлу қолымнан келеді» [1,77] – деді. Панфилов соғыста сіз жалғыз емессіз, қарамағыңыздағы адамдар бар олардың өміріне жауаптысыз, әркім соғысқа өлу үшін емес, өмір сүру үшін бару керек – дейді. Арада күндер өтіп, Бауыржан соғыстан бірнеше мыңдаған км алыста отырып, соғыста қалай болар екен деп, батальонын сынау жұмыстарына кіріседі. Талғардан 50 шақырым жерге барып қайту тапсырылады. Бауыржан шілденің күні күні кеше мұғалім, банк қызметкері, есепшілерден құрылған ерікті топты әскери өмірге баулу қажеттігін түсінеді. Сондықтан бұл алыс жол ғана емес, ертеңгі күнге даярлық еді. Ең алдымен шинельді қалай орауы, гранат асынғыштың орнықты тұруына мән береді. Қалай болса, солай ілу өзіне қиындық тудыратынын 6 шақырымға жетер-жетпес белгілі бола бастайды. Біреуінің мойнын қажаған шинель, арқасында салбырап екі аяққа кедергі келтірген күрек, барлығын түзету, әскердің даярлығына қажет етеді. Елу шақырым жүріп барып ас пісіруді де өздеріне пісіртуі, күйген ботқа жеуіне әкелді. Осының бәрі жауынгерлерді әскери өмірдің оңай еместігіне баулыды. Әскерде бұйрық беріледі. Оны орындау міндет. Панфилов айтпақшы, әскерде бас яғни ақыл мен тәртіп қажет деген. Осы ережені сақтап, жол бойы үздік-создық жүрісті командирлеріне саптың аяғынан басына жүгіртіп, әскери жауынгерлерін тәртіпке шақыруын талап еткен. Қайтар жолда темекі егістігімен жүріп, біразы иістен басы айналады, бірақ тәртіптің аты – тәртіп. Даңғыл жолмен емес, кедір-бұдырлы жолмен жүргізеді. Осы тапсырмадан соң жауынгерлерден сабырлылық пен парызбен міндет туралы түсінік қалыптасқандай болады.

И. Панфилов Бауыржанның Қолбасшы Суворовтың «Әскери оқу қиын болса, соғыста жеңіл болар» деген өсиетімен даярланғандығын көреді. Сондықтан бұл жаттығу келешекте бұдан да суық, ызғарлы, қарлы аязды күндерге дайындық еді. И. Панфилов келіп, Б. Момышұлының батальонының орналасқан жерін көріп, жақсы бекінгендіктерін айтады. Бірақ олардың өзеннен ары аса алмайтындықтарын, мүмкін алға жылжу қажет болса, мына орын аздық ететіндігін айтады. Ұрыстың шегініп барып қайта шабуылдау, бүйірден батальонды қорғау қажеттігін, резерв жасау сияқты түрлерін көрсетеді. И. Панфилов бір жерде егер өзеннің арғы жағына өту үшін неге сал, қайық жасамағансыңдар деп нашар деген баға береді. Осы баға Бауыржанның алғашқы және соңғы өкініші болды, бұдан кейін бұндай ескерту болмаған. Б. Момышұлы сондай-ақ жаудың келуін күтіп жатпай, ауық-ауық жауынгерлерді барлауға жіберіп, немістің де кәдімгі ет пен сүйектен жаралған адам екендігін, озбырлығын, деревня адамдарымен сөйлесіп, жер жағдайын танысып келуге жұмсап отырды. Тіпті 100 адамнан тұратын жасақ әзірлеп, Середа деревнясына жіберіп, жаудың барлық қоймасын өртеткізіп, жолдарды миналатты. Мәскеуге 120 км жерден қорғауда Б. Момышұлының бірнеше рет жау қоршауын бұзып шыққандығы мәлім. А. Бекке өзі баяндағандай, Мәскеу түбіндегі шайқаста қазақтар мен Орта Азияда жасақталған Армияның күшінің қажеті бар ма еді? деген сұрақ қойып, өзі былайша жауап береді. Мәскеу біздің жүрегіміз, оны қорғау міндетіміз еді – дейді. Отанды қорғау азаматтық борышымыз – деп түсіндіреді. Әйтпесе, айдаладағы қаланы қорғау үшін жанын қию қандай ауыр нәрсе. Б. Момышұлының жаугершілік стратегиясының басында әскери тәртіп пен азаматтық борыш тұрады. Осы екеуінің біреуі болмаса, тактика мен әрекетің іске аспайды және де ең бір қажет

нәрсе- маневр, яғни жауды жеңу үшін айла, амал, тәсіл қажет. Жау да осал емес, Олар да тиянақты түрде сені, яғни қарсыласының психикасын зерттейді. Бір жолы Б. Момышұлы И. Панфиловтан алған тапсырманы орындау үстінде шегіну қажет пе, жоқ па? деп, өз бетінше қимыл жасау үшін де бұйрық қажет екендігін түсінеді. Бұйрыққа кеткен адамдарды күтуі, түнімен сарылып, қарамағындағы 700-дей жауынгерді сақтау қажет екендігін уайымдап, ақыры жаудың орналасқан жерлерінен кесіп өтеді, жауынгерлері де түгел, бес-алты адам ғана жараланып шыққан қоршаудан аман өткен. Бұл жөнінде сонау XI ғасырда да айтылған екен. «Жауды аларға екі түрлі қару бар, Сол екеуі-ақ жан шығарар жауыңнан. Ең әуелі, асыр жаудан айлаңды, Айламенен сал қан-қызыл ойранды. Екіншіден, қырағы бол, сақтанғын. Қырағылық – қорғаның да, қақпаның. Сақтықпенен тұрып алсаң, сіресіп, Жауыңның да да қатырасын сілесін» [2, 278].

И. Панфиловпен кездескенде, генерал Бауыржанды аспай-саспай сабырлы түрде тыңдап, сонымен сіздің ойыңызша қалай? – деп пікір бөліседі. Осы тұста Момышұлы жаумен аңдысқан бұл соғыс психологиялық соғыс деп табады. Өйткені адамның ішкі жан-дүниесінен өтіп барып, амал-айламен қабылданып, жеңіске жету жолы. Кешегі қолданған амал-айла бүгін жарамайды. Сондықтан да немістерге жаңа тактикамен атака жасауды ойластырып отырады. Немістердің ең бір стратегиялық маңызды саналатын орны – тас жолдар болған. Күз айы болғандықтан жердің бәрі балшық. Сондықтан жаяу әскері мен машиналарының тығылып қалмас үшін тас жол стратегиялық маңызды аймақ болды. Осы жаудың түйткілді ойын Бауыржан Момышұлы түсініп, ең маңызды Волоколамскіге апартын, ары қарай төте жол Мәскеуге апартын стратегиялық маңызды жол болған. Сондықтан И. Панфилов жолды өте қатты табыстаған. Б. Момышұлының тағы бір стратегиялық жоспары, түнімен немістерден бұрын жер жағдайы мен жау әскерін шолып қайту немесе жүз адамнан тұратын взводты жіберіп екіге бөліп екі жолды торуылдап, И. Панфилов айтқан шегіне жүріп, бекініп, серіппелі (пружина) әдісті қолданады. Донских пен Брудныйдың взводтарының қолданған шегіне жүріп қарсыласу, қашып кеткенсіп, қайта бекініп, қайта ұрысқа түсу әдісін қолданады. Осының арқасында маңызды жолға бекіп жаудың алға баруға жоспарлаған әскері мен қаруын жарып, бұзып, жойып, арттағы жауынгерлердің жеңісіне көмектеседі. Неміс әскерлері алдағы Волоколамскіде түстеніп, Мәскеуде кешкі асын ішуге даярланған жоспарын тас-талқан етті. Жау бұрынғыдан да адам шығынына қарамастан бар күшін осы төңірекке төкті. Бірақ аз күшпен әскери тактика мен маневрдің арқасында Б. Момышұлының батальоны жау тылынан бірнеше мәрте жарып шықты. Ұзыннан - ұзақ шұбалған неміс әскерін де ромб түрінде сыналап кіріп кесіп өтеді. Б. Момышұлының тағы бір әдісі - винтовкамен залпымен оқ ату, осы әдіс арқылы жаудың орасан зор күшіне тап береді. Немістерді бас көтертпей, орманға жүгіріп өтеді. Екінші бір жағдайда жауды бекіністен өткізбейді. Жау енді оң жақ пен сол жақтан қиып өтіп бұлар тағы тылда қалып қояды. Жаудың тылынан әрекет жасап, тағы да асқан әскери сұңғылалығымен Б. Момышұлы жаудың аралық шебінен өтіп кетеді. Қандай қиыншылық болса да Б. Момышұлының ұйықтамай түні бойы жоспар құрып шығатынын, тіпті бір жолы қатты ыстығы көтеріліп ауырса да, су аяқ киіммен, су киіммен қалшылдаған қарашаның суығында Отан деген отбасын ұмытпаған. Әскери тәртіптің соншалықты дұрыс құрылғанының куәсі боларлық жағдай, бүкіл батальонға бір қорап темекінің қалған кездегі ешкімнің темекіге қол созбауы, Синченконың егер мен біреуін алсам, қалғандарға жетпейді ғой дегенінің өзі, үлкен ұжымдық, біреуі үшін бәрінің бірлескен ортақ парызы жолындағы әрекеті. Б. Момышұлының тағы бір соғыстағы тактикасы қандай жағдай болмасын, солдаттың қаруы таза болуы керек. Қаруың даяр болмаса, оқ ата алмайсың. Аш қиналып, жау қоршауынан шықса да тамақ ішіп үлгере алмай, қайта соғысқа қайта тапсырмамен жау қолынан деревняларды азат ету әрі жауға тосыннан шабуыл жасау, жауға «біз бармыз» деген сес көрсету мақсатында, яғни Б. Момышұлы айтқандай соғыс психологиялық

сипатқа ие екенін дәлелдей түседі. Жау да кешегі жеңіліс тапқан жолмен емес, басқа тәсілмен әрекет етуде. Бірақ 7-8 км аралықта бір батальонның жауға қарсы қорғануы тарихта болмаған жағдай. Сондықтан ең маңызды мәселе – қорғана білу. Шығынға батпау, жауды неғұрлым жақындатып барып ату, оқ шығынын жасамау мәселелері де қарастырылған. Бұл жөнінде «Құтты білікте» де айтылған. «Ұландарды сал күреске жақындап. Ең әуелі жауды оқты алыстан, Жақындасса, дұрыс найза салысқан» [2,283]. Тіпті жау шебінен пулемет пен винтовка түсіру де қарастырылған. Жаумен соғыста ең басты мәселе – қателік жібермеу, Осының бір дәлелі Брудныйдың жеңіліс табуы, осы жолда оны жазалайды. Б. Момышұлы Брудныйды қол астындағы жауынгерлері мен қаруынан айырылуға қарсы екенін көреміз. Брудныйды түн ішінде қаруын тауып келуді қайта жұмсайды. Брудный екі винтовка жаудың бірнеше документін қолға түсіріп келеді. Шилов батальон командирі әскерінен айырылып, өзі жараланып жатады. Оның да тірлігі құптарлық емес. Әскерінің қайда қалғанын білмейді, ұзақ уақыт күйзеліске түседі. Бозжанов пен Дордия қашанда әскер басында жүріп, Б. Момышұлыны жоқтатпай, әрекет ете берген. Бозжанов нағыз өзінің шебері. Пулеметті шашып жинап, соғысқа даярлаған. Рахимов бүкіл карта жасау, жау шабуылына қарсы қимыл ұйымдастырушы, маман. Әрине, И. Панфиловтың шеберлігі, соғыс тактикасын үйрету жағынан жалықпайтындығы, тәжірибесі, жауынгерлерге тең қатарда сөйлесуі, кісіні тыңдай білетіндігі туралы айтуымызға болады. Б. Момышұлы батальонының орналасқан жерін байқап, тағы да алдау мақсатында қосымша шеп жасауды ұсынады. Жау осы жаңа топырақ үйілген шепті атқылап, біраз шығынға батады. Өзеннен өтетін сал әзірлеуді табыстаған. Б. Момышұлының батальоны резервтік батальон да болды. Бірақ шешуші сәтте шабуылдаушы, әрекет етуші батальон болды. Жаудың іс-әрекетін бағдарлап, болжап, әрекет етуші шешуші батальон болды. Жауынгерлік ерліктің бастауы да, шыңы да әскери тәртіппен, азаматтық борышпен, маневрлік соғыс тактикасын дұрыс құра білуден шығады. Б. Момышұлы әр уақытта жауынгерлерінің бет-жүзіне қарап, алдағы болар істің шешуін болжап отыратын болған. Өз әскерінің күшіне сенім білдірген. Жауынгерлік әрекеттен барып, жеңісті сәттер болатыны, сол жеңіске қуана білу де қажет екенін тапқан. Соғыс тактикасы мен стратегиясының дұрыс құрылуы командирге байланысты. Дұрыс берілген бұйрық та ұрыстың шешуші әрекетіне қажет. Ұлы Отан соғысында Орта Азия әскери округінде құрылған жауынгерлерді бастап шешуші ұрыста жанқиярлықпен ерлік көрсеткен Советтік Отанымызды қорғаудағы ерлігі дер кезінде еленбей қалса да, өзін дүниежүзілік Батырға теңейтін халқы бар да, Б. Момышұлы есімі мәңгі өшпейді.

Әдебиеттер тізімі

1. Бек А. Арпалыс. 1-3 т., - Алматы, Книжный клуб, 2020.- 642б
2. Құтты білік [Мәтін] / Ж.Баласағұн, көне түркі тілінен аударған, алғысөзі мен ғылыми түсінік жазған: А.Қ.Егеубай, жауапты ред. Ж.М.Аяпова. – Алматы, Өлке, 2006.- 640 б.
3. Фрейд З. Введение в психоанализ. Санкт-Петербург: Алетейя, 1999. - 488с
4. Қыдырәлі Д. Батыр Бауыржан // Егемен Қазақстан, 22-мамыр, 2020
5. Момышұлы Б. Екі томдық шығармалар жинағы. 1т. –Алматы: Жазушы, 2002. – 480 б.
6. Момышұлы Б. Баукеңнің бұйрыққа қойған талабы. // Қазақ батырлары. 1991, 21 шілде.
7. Жұматаева Е. Ерлік – елдік туы. Шымкент, 1998. – 76 б.
8. Ыбырайұлы М. Халықтың мінез хақында. // Абай журналы. 1996, № 2. – 103б

9. Майтанов Б. Сөз сыны. – Алматы: Ғылым, 2001. – 215 б.
10. Нұрғали Р. Телағыс. – Алматы: Жазушы, 1986. – 439 б.
11. Байтұрсынов А. Әдебиет танытқыш. – Алматы: Жібек жолы, 2002. – 208.
12. Елеукенов Ш. Замандас парасаты. – Алматы: Жазушы, 1995. – 279 б.
13. Кузьмин Н. Москва помнит Бауке. // Бірлік, № 12, 1996, 15 ноябрь.

References

1. Bek A. Arpalys. 1-3 t., - Almaty, Knijnyi klub, 2020.- 642b
2. Qytty bilik [Matin] / J. Balasagyn, kone tyrki tilinen audargan., algysozı men gylımı tysınık jazgan: A. Q. Egeubai, jauapty red. J. M. Aiapova. – Almaty, Olke, 2006.- 640 b.
3. Freid Z. Vvedenie v psihoanaliz. Sankt-Peterburg: Aleteia, 1999. - 488s
4. Qydyralı D. Batyr Bauyrjan / / Egemen Qazaqstan, 22-mamyr, 2020
5. Momysuly B. Eki tomdyq chygarmalar jinagy. 1t. – Almaty: Jazuchy, 2002. – 480 b.
6. Momysuly B. Baukegnning byiryqqa qoigan talaby. // Qazaq batyrlary. 1991, 21 shilde.
7. Jymataeva E. Erlik – eldik tuy. Shymkent, 1998. – 76 b.
8. Ybyraiuly M. Halyqtyq minez haqynda. // Abai jurnalı. 1996, № 2. – 103b
9. Maitanov B. Syz syny. – Almaty: Gylım, 2001. – 215 b.
10. Nyrgali R. Telagys. – Almaty: Jazushy, 1986. – 439 b.
11. Baitursynov A. Adebiet tanytqysh. – Almaty: Jibek joly, 2002. – 208.
12. Eleukenov Sh. Zамандас парасаты. – Almaty: Jazushy, 1995. – 279 b.
13. Kyzmin N. Moskva pomnit Bauke. // Birlik, № 12, 1996, 15 noiabr.

A.A. Tuymebekova

*Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
(E-mail: atuymebekova@mail.ru)*

The Heroic Concept: War Tactics and Strategy by B. Momysuly

Abstract. The article analyzes the military traditions of the people, which are based on the bravery and heroism of B. Momysuly, a valiant son of the Kazakh people who went through a terrible war. The words and word formations of B. Momysuly in A. Bek's story about heroism, the military tactics and strategy of the hero, contributing to eternal life will be considered. Language data between the author and the character are given. Each word in the hero's position is scientifically differentiated.

Keywords: heroism, feat, fear, war, soldier

A.A. Туймебекова

*Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан
(E-mail: atuymebekova@mail.ru)*

Героическая концепция: военная тактика и стратегия Б. Момышулы

Аннотация. В статье анализируются военные традиции народа XX века, в основе которых лежит храбрость и героизм Б. Момышулы, доблестного сына казахского народа, прошедшего страшную войну. Рассмотрены знаменитые цитаты и мудрые слова Б. Момышулы в повести А. Бека о героизме, военная тактика и стратегия героя, способствующие вечной жизни. Приводятся языковые средства между автором и персонажем. Каждое слово в позиции героя научно дифференцировано. же много раз не утеряны, главная цель и идеал тюркской цивилизации.

Ключевые слова: героизм, подвиг, страх, война, солдат

Автор туралы мәлімет:

Түймебекова А.А. – PhD докторанты, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан ORCID: 0000-0002-9642-4048

Information about authors:

Tuymebekova A.A. – PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan. ORCID: 0000-0002-9642-4048

Сведения об авторах:

Түймебекова А.А. – PhD докторант, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Қазақстан. ORCID: 0000-0002-9642-4048